

Dalším tematickým okruhem jsou *teoreticko-metodologické problémy rozvoje marxistické sociologie*. Patří sem především studie A. Ritomského (*K Marxovu prínosu v poznání kvality, kvantitativní a míry společenských javov — 1/76*). Autor v ní poukazuje na růst významu kvantitativních metod a spojuje s ním potřebu hluboké analýzy gnoseologické funkce kvality, kvantitativní a míry sociálních jevů a procesů. Zdůrazňuje důležité momenty Marxova přístupu k těmto otázkám — rozlišení přirozené — přírodní a nepřirozené — společenské kvality věcí. Snaží se postihnout bohatost Marxových myšlenek a možnosti jejich využití v sociologii.

Emil Gibarti (*Kategória záujmu v marxisticko-leninskej literatúre a jej falzifikácia „autentickými marxistami“ — 1/76*) volí aktuální tematiku kritiky některých revizionistických interpretací marxistické sociologie. Konstatuje, že ani v současné marxistické literatuře není kategorie zájmu vymezena jednoznačně a jednotně a nechybí dokonce ani protichůdná stanoviska a navzájem se vylučující interpretace. Soustřeďuje se na analýzu vymezení zájmu jako jednoty objektivního a subjektivního.

Cílem studie Jiřího Večerníka (*Marx a Weber. Nesouměřitelnost společenské třídy a sociálního statusu — Sociológia 4/76*) je analyzovat marxistické a buržoazní pojetí sociální struktury v základních bodech této problematiky, tj. ve vztahu k výrobě a rozdělování a ve vztahu k sociálnímu postavení a způsobu života. Autor dochází k závěru, že Marxova a Weberova koncepce sociální struktury jsou nesouměřitelné a každé vyrovnání mezi nimi je již z prostých logických důvodů nemyslitelné, protože jedna zahrnuje podstatné a hybné, druhá jevové a odvozené momenty sociální struktury. Tato nesouměřitelnost se prolouhuje i pro stratifikační koncepcí, inspirované v hlavních rysech právě Weberovým dilem (s. 333).

Samostatným tematickým okruhem je kritika buržoazní ideologie. Je jí věnována stať Dilbary Alijevové (*Etnometodologická koncepcia v súčasnej americkej sociológii — 4/76*), která se zabývá vznikem a rozvojem etnometodologie, zejména H. Garfinkela a A. V. Cicourela. Autorka seznamuje čtenáře s historií a zdroji vzniku etnometodologie a s metodami tohoto směru v současné buržoazní sociologii. Etnometodologové zdůrazňují, že cesta k zvědečení sociologie vede přes pochopení souvislosti se světem každodenního života a koncentrují pozornost na každodenní činnosti všedního života. V teoretické koncepci jde v podstatě o preferenci všedního společenského vědomí. Alijevová správně zdůrazňuje, že etnometodologie sice doplnila fond rozmanitých prostředků, ale nepřispěla k řešení základních problémů v západní sociologii.

Studie Ludmily Benkovičové je úspěšným pokusem o výklad a kritickou analýzu základních postulatů sociologické koncepce V.

Pareta (*K predmetu a metode sociologie V. Freda Pareta — 1/76*).

Otázkou určení podobnosti a rozdílů mezi entitami jakožto univerzálním problémem ve všech úsecích lidského myšlení a vědeckého zkoumání se zabývá Valentina Harmadýová v článku *Clusterova analýza (Sociológia 1/76)*.

Příspěvkem k řešení *národnostní otázky* je studie Juraja Zvary (*Niektré skúsenosti z riešenia národnostnej otázky v ČSSR — 3/76*). Autor zdůrazňuje, že formování českého a slovenského socialistického národa bylo podmíněno změnami v naší společnosti, zahájenými socialistickou revolucí pod vedením KSČ. Zkušenosti ukazují, že jedině marxismus-leninismus umožňuje skutečné vyřešení národnostní otázky. Na konkrétních historických srovnáních dokumentuje J. Zvara rozdíl řešení národnostní otázky v buržoazní a socialistické společnosti.

K této problematice se vztahuje i stať Teodora Ollíka *Výskum postojov ukrajinského obyvateľstva v ČSSR (1/76)*. Výzkum byl zaměřen zejména na otázky socialistického uvědomění jakožto ideového základu formování kulturně společenského profilu občanů ukrajinské národnosti.

Jen zdánlivě samostatnou část časopisu tvoří úvodní stať, které reagují na významné události v životě naší společnosti, ale většinou se tematicky vztahují k problematice čísla, které uvádějí.

Informativní část časopisu tvoří rubriky *Zo sociologických výskumov*, *Zo sociologického života*, a *Z vědeckého života*, které přehledně seznamují čtenáře s činností sociologických pracovišť v ČSSR i v ostatních socialistických zemích. O některých příspěvcích z těchto rubrik jsme se zmínili v souvislosti s jednotlivými tematickými oblastmi časopisu.

Významnou roli plní i rubrika *Recenzie*, která je výraznou součástí časopisu. Představuje důležitý zdroj informací o nových knihách, sbornících a výzkumných zprávách. V roce 1976 bylo v časopise *Sociológia* uveřejněno 9 recenzí převážně sovětských publikací. Recenze jsou většinou již tradičně kvalitní a podávají ucelený přehled o recenzovaném díle. Přínosem je i uveřejnění bibliografií (viz *Sociológia* č. 5 a 6).

Závěrem je nutno ocenit, že časopis *Sociológia* zaměřuje důsledně pozornost na aktuální společenské problémy socialistické společnosti. Zpracování jednotlivých studií, článků apod. vychází důsledně z teorie a metody marxismu-leninismu. Organickou součástí je kritika buržoazních a revizionistických koncepcí. Časopis přináší nové poznatky, a to jak v oblasti teorie, tak i empirické poznání a to vše přispívá k hlubšímu poznání naší společnosti, její minulosti, současnosti a budoucnosti. *Rudolf Franěk*

Řízení hospodářského a sociálního rozvoje

V jednáních XV. sjezdu KSČ byla věnována široká pozornost problémům řízení, a to ze-

jména řízení ekonomiky. Sjezd přijal směrnicí sociálního a hospodářského rozvoje a šestá pětiletka poprvé nese tento název, prokazující, že komplexnost řízení a plánování socialistického hospodářství není jen požadavkem, nýbrž realitou.

Je proto zcela zákonitě, že práce ekonomů, zabývajících se řízením hospodářství po XV. sjezdu, vyjadřují zvyšující se pozornost i k sociální sféře, že se v nich formulují požadavky na širší aplikaci sociálních analýz a prognóz v procesu řízení ekonomiky, že se mobilizují společenské vědy ke spolupráci na řešení praktických otázek řízení na všech stupních.

Jednou z prací, která se zabývá rozpracováním závěrů XV. sjezdu KSČ o řízení právě tímto způsobem, je i práce kolektivu autorů, vydaná v nakladatelství Svoboda pod názvem *Plánovitě řízení národního hospodářství ve světle závěrů XV. sjezdu KSČ*.

Práce je členěna do osmi kapitol. Úvodní rozebírá základní teoretické pozice, podstatu a základní principy plánovitěho řízení socialistické ekonomiky, dále marxisticko-leninské formy a metody řídicí práce.

Druhá kapitola se zabývá historickými etapami teorie a praxe řízení u nás, a to od r. 1949 až do XV. sjezdu strany.

Třetí kapitola analyzuje teoreticky obtížnou, prakticky však zvlášť významnou sféru potřeb socialistické společnosti a zákonitostí jejich rozvoje v plánování a řízení této sféry v souladu s cíly socialistické společnosti.

Čtvrtá kapitola zahrnuje rozsáhlý komplex vlastního plánování. Rozebírá se zde úloha a obsah národohospodářského plánování, soustava národohospodářských plánů, stále se zvyšující význam dlouhodobého plánování, kritéria efektivnosti, informační systémy včetně ASŘ, ekonomické analýzy, bilanční metody i soustava ukazatelů. Jde o jednu z nejrozsáhlejších kapitol.

Pátá kapitola probírá soustavu finančních nástrojů, zejména mzdy, ceny a úvěry, zabývá se však i širší analýzou stimulování pracovníků.

Šestá kapitola je věnována organizační struktuře výrobně technické základny, tedy hodnocením dosavadního vývoje v této oblasti u nás, úlohou VNHJ dnes a dalšími úkoly v řešení optimálního uspořádání organizace výrobně technické základny.

Rozsáhlá je kapitola sedmá, nazvaná *Plánovitě řízení hlavních faktorů ekonomického rozvoje*. Zde se autoři zabývají především významem socialistické ekonomické integrace, dále problémem kvality, reprodukcí základních fondů, zahraničním obchodem a jeho řízením v komplexu celého národního hospodářství, složitými problémy pracovních sil, ve zvláštní subkapitole sociálním rozvojem pracovních kolektivů, a konečně účastí pracujících na řízení a rozvojem iniciativy.

Závěr knihy tvoří kapitola osmá, shrnující teoretické úvahy celé práce i zkušenosti ekonomické praxe konstatováním, že úspěšné řešení všech problémů v kterékoli oblasti národního hospodářství je přímo úměrné správnému uplatňování vedoucí úlohy strany v řízení socialistické ekonomiky.

Autoři definují řízení jako „cílevědomou a účelnou společenskou činnost“ (s. 18), která musí být v souladu s ekonomickými a společenskými zákony, determinujícími vývoj socialistické společnosti. V této souvislosti uvádějí pojetí známého sovětského teoretika V. Afanasjeva: „Společenské řízení je organizace a mobilizace lidských, materiálních a finančních zdrojů v zájmu řešení úkolů socialistické a komunistické výstavby“.¹ Ukazují, že je stále více aktuální si uvědomovat, že společenské řízení zahrnuje problémy usměrňování a regulování jak ekonomických tak i sociálních sfér. Má vždy historicko-třídní charakter. Plánování je základní metodou řízení národního hospodářství.

Ocenění zasluhuje snaha autorů pracovat precizně se základními pojmy. Tak například analyzují rozlišnost pojmů plánovitost a plánování (str. 23) a vysvětlují základní princip demokratického centralismu. V této souvislosti píší doslova: „Princip demokratického centralismu má velmi konkrétní charakter a při realizaci závěrů XV. sjezdu se bude zdokonalovat a rozvíjet těmito směry:

a) zdokonalování metod a forem národohospodářského plánování; zvýší se autorita centrálního plánu v oblasti investic, zahraničního obchodu, vědeckotechnického rozvoje, materiálně technického zásobování a socialistické ekonomické integrace;

b) posílení úlohy oblastních plánovacích orgánů a nižších článků hospodářského řízení při tvorbě a realizaci národohospodářských plánů;

c) racionální uspořádání struktury řízení a organizace výrobně technické základny a dělby pravomocí a odpovědností na ose přímého řízení;

d) zdokonalování kontroly a zvyšování osobní odpovědnosti a soudružské spolupráce;

e) posilování sociální stránky plánů ekonomického rozvoje především na podnikové úrovni; jde především o daleko širší zapojení pracujících do tvorby komplexních programů péče o pracující, resp. plánů sociálního rozvoje, a rozvíjení nejprogressivnějších forem účasti pracujících na řízení“ (s. 97).

Práce obsahuje vedle teoretických partií i řadu významných informací a hodnocení například vzniku plánovacích institucí v Československu po r. 1945, vývoje systému plánování po Únoru, hodnocení dvouletky a problémů plánování v období prvé pětiletky, kdy počet centrálně stanovených ukazatelů vzrostl ze 100 v r. 1949 na 2251 v r. 1953 (s. 50), postupu znárodnění a organizace podniků v této době, útoku na principy plá-

¹ Viz *Otázky míru a socialismu* 1974, č. 11.

nování a organizační strukturu v krizových letech, řešení systému plánovitého řízení v současné době atd.

Sociology zaujme mezi jiným i kapitola o potřebách v socialistické společnosti. Autoři zde podtrhují význam prognózování v této oblasti. „Poznávání a formování struktury budoucích potřeb socialistické společnosti je proto integrální součástí národohospodářského plánování“. Informují o tom, že již příprava šesté pětiletky byla spojena s rozpracováním dlouhodobého výhledu do r. 1990. Pro tento výhled, jak známo, zpracovával podklady i Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV v Praze. Orientace střednědobých a operativních plánů na dlouhodobě pojaté cíle ekonomického a sociálního rozvoje celé společnosti bude v dalších letech stále silnit a již tato skutečnost sama se nutně projeví i v dalším rozvoji společenských věd, včetně sociologie.

V této souvislosti autoři vyzdvihují význam ekonomických a sociálních analýz a správně konstatují, že jsou základem, východiskem jak pro prognózy, tak i pro plán. Analytická činnost má však stále řadu nedostatků. Zdá se, že by bylo velmi užitečné postihnout příčiny nedostatečné úrovně ekonomických i sociálních analýz a malé pozornosti, která je jim věnována v praxi. Zřejmě by se potvrdilo, že vedle malé teoretické a metodologické rozpracovanosti celé věci je zde i problém přípravy kádrů (ekonomů, organizátorů, sociologů, psychologů aj.). Právě v tom směru by měla být orientována jejich systematická příprava již během studia (na realizaci sociálních analýz a prognóz).

Recenzovaná práce řeší v řadě kapitol mnoho věcných problémů řízení (viz například zřízení fondu drobných podnikových investic, cenový postih výrobků 3 stupně jakosti apod.), informuje o racionalizaci mzdových soustav (s. 175 a další), rozebírá úkoly v oblasti řízení jakosti výrobků, které — zejména na zahraničních trzích — mají značné a zbytečné ztráty, není-li kvalita na stanovené úrovni atd.

Pro sociology jsou jistě nejdůležitější subkapitoly VII-6 *Sociální rozvoj pracovních kolektivů* a VII-7 *Účast pracujících na řízení a rozvoji pracovní iniciativy* a dále celá kapitola VIII, věnovaná *vedoucí úloze strany v ekonomice*. Zde se například ukazuje, že inovační myšlení, iniciativa a tvořivost dělníků, techniků, vědeckých pracovníků, organizátorů, to je jedna z největších rezerv naší ekonomiky. Jen v roce 1975 bylo podáno například 260 tisíc zlepšovacích návrhů. Sotva však svědčí o bezchybné práci řídicí sféry, že pouze polovina z nich byla realizována (s. 264).

Úkol zajistit rozvoj ekonomického i sociálního řízení a plánování je vytyčen v materiálech přijatých jak XXV. sjezdem KSSS, tak i XV. sjezdem KSČ: „Zdokonalovat systém vzájemně skloubených národohospodářských plánů — dlouhodobého, pětiletých a ročních.

Zajistit úplnější skloubení odvětvové a územní zásady plánování. Více využívat v plánování programové cílové metody, vypracovat komplexní programy řešení nejvýznamnějších vědeckotechnických, ekonomických a sociálních problémů. Zlepšit komplexní plánování ekonomického a sociálního rozvoje v podnicích, sdruženích, okresech a městech“ [XXV. 1976: 136].

V projevu generálního tajemníka ÚV KSČ s. G. Husáka na XV. sjezdu KSČ bylo k této problematice řečeno: „Řešení klíčových otázek hospodářského a sociálního rozvoje vyžaduje vypracovat dlouhodobé komplexní programy. Před plánovacími a hospodářskými orgány je úkol zvýšit úroveň dlouhodobého plánování, hlouběji poznávat vývojové tendence a potřeby společnosti, reálně oceňovat zdroje jejich uspokojování, všestranněji zkoumat souvislosti mezi sociálním rozvojem a efektivností společenské výroby“ [Sborník 1976: 30].

Autoři knihy se zabývají také obsahem komplexních programů sociální péče, které jsou zaváděny ve všech našich podnicích a institucích.

Komplexní programy péče o pracující jsou sestavovány v 6. pětiletce jako střednědobé plány na pět let a zpracovávají se pod vedením středního článku řízení, za aktivní účasti pracujících. Jde o určitou vývojovou etapu plánu sociálního rozvoje podniku, jejímž účelem je mimo jiné získat dostatečné zkušenosti s tímto plánováním. Cílem je všeobecné zavedení plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů v další, patrně 7. pětiletce. V 6. pětiletce se budou ve vybraných organizacích experimentálně ověřovat plány sociálního rozvoje kolektivů jako součást hospodářských plánů organizací na základě usnesení vlády ČSSR z 2. října 1975 č. 285. Uvedené plány se budou ověřovat například v takových organizacích, jako je Nová Huť Klementa Gottwalda, n. p. Silon, Planá n. Lužnicí, Slovnaft Bratislava atd. Počítá se též s ověřováním sestavování komplexních plánů sociálního rozvoje na území dvou okresů.

Ve srovnání s komplexními programy péče o pracující budou plány sociálního rozvoje pracovních kolektivů představovat již kvalitativně vyšší etapu, s širším okruhem plánovaných úkolů, organicky spojenou s plánem výroby a plně zapojenou do soustavy plánování na jednotlivých stupních řízení. Kromě ověření širšího rozsahu plánovaných ukazatelů bude nezbytné prohloubit teoretické poznání technicko-ekonomických a společenských vztahů a zákonitostí podnikových plánů sociálního rozvoje v rámci soustavy ekonomického plánování a působení orgánů ekonomického řízení. Dále bude třeba hlouběji propracovat vazby mezi ekonomickými plány a plány sociálního rozvoje na úrovni podniku a v této souvislosti posoudit i efektivnost ekonomických nástrojů řízení z hle-

diska potřeb plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů (s. 283).

Právě zde se otevírá řada úkolů před sociologií. Příprava plánů sociálního rozvoje pracovních kolektivů podniků, sociálně ekonomického rozvoje odvětví, měst a oblastí i celostátního plánu hospodářského a sociálního rozvoje vyžaduje včasné řešení řady teoretických otázek i metodických postupů v oblasti nadmíru obtížné. Již poznání sociální sféry, zejména však její kvalifikované řízení, je úkolem, který si reálně může klást jen socialistická společnost, vedená marxistickou komunistickou stranou. V tomto smyslu vrcholí i argumentace recenzované práce.

Jaroslav Kohout

J. Kohout: Sociální analýza a řízení socialistického podniku

Praha, Práce 1976, 286 s.

Nové podmínky rozšířené reprodukce v období spojování výsledků vědeckotechnické revoluce s budováním rozvinuté socialistické společnosti vyzdvihují do popředí zvláště rozvoj vědy a techniky a s ním spjatý *všestranný rozvoj pracujících*. Na tomto základě se hlavní pozornost společenských věd v socialistické světové soustavě začíná soustřeďovat k *zdokonalení systému řízení a prognózování sociálních procesů*, zvláště pak v oblasti plánování, jež je obohacováno o celý systém prognostiky a systém generálních a realizačních programů. V jednotlivých závodech a územních celcích se rychle rozvíjí sociální plánování, které je završením dlouhodobých socialistických snah o zdokonalení komplexní péče o pracující, jejichž všeobecná politická, kulturně technická a kvalifikační úroveň se stává rozhodujícím intenzivním faktorem ekonomického růstu.

Jeden z prvních, který se již od přelomu padesátých a šedesátých let problematikou sociální analýzy jako základny plánování sociálního rozvoje kolektivu pracujících v Československu zabývá, je kolektiv katedry ekonomické sociologie a psychologie VŠE, vedený prof. Jaroslavem Kohoutem.

Prof. J. Kohout shrnul bohaté znalosti a zkušenosti do svého zatím nejzávažnějšího a nejrozsáhlejšího díla *Sociální analýza a řízení socialistického podniku*. Svě dílo logicky rozčlenil do 7 částí, z nichž první dvě (*Úvod a Marxistické pojetí sociální analýzy*) neval teoretickým a metodologickým otázkám, třetí část *aplikací sociální analýzy v řízení socialistického podniku*. Čtvrtá část představuje konkretizaci závěrů úvodních kapitol na konkrétní sociální analýzu kolektivu pracujících n. p. Elektro-Praga Hlinsko, navazující na první komplexní sociologický průzkum v n. p. Tesla Pardubice. V páté části, nazvané *Socialistický podnik a socialistická spo-*

lečnost, se autor věnuje vztahům mezi sociální analýzou a plánováním v mikrosféře (podniku) a mezzosféře (oblasti – plánování sociálně ekonomického rozvoje odvětví, měst a územních celků). Šestá část pojednává o *sociální analýze jako metodě řídicí práce vedoucích hospodářských pracovníků*. V závěru autor stručně shrnuje a uzavírá výsledky díla.

Práce představuje ucelený pokus o vytvoření filozoficky a historicky zdůvodněné marxisticko-leninské teorie sociální analýzy. Vychází z programových usnesení posledních sjezdů komunistických stran, které soustřeďují pozornost společenských věd na komplexní řízení sociálních procesů, sociální plánování a programování společenského rozvoje. Tím je dán i cíl studie: rozvoj sociální analýzy jako základ komplexního řízení sociálních procesů v socialistických podnicích a s nimi spjatých komunitách.

Široké pojetí problematiky – od teorie a metodologie sociální analýzy až po její využití v podnikové praxi – umožňuje autorovi dovést hluboký teoretický rozbor až ke konkrétní metodice použitelné při tvorbě informačních základny sociálního plánování v podnicích.

První teoretická část práce je koncipována na důsledně dialektickomaterialistické a historické bázi. Po přesném a zevrubném vysvětlení základních kategorií a pojmů sociální analýzy uvádí autor *stručnou genezi pokusů a aplikací sociální analýzy* v řízení, počínaje utopisty, přes éru francouzské encyklopedie až po marxismus, který postavil sociální analýzu na vědecký základ.

Positivní výklad marxistického pojetí sociální analýzy a řízení sociálních procesů je rozvíjen na pozadí rozboru a kritiky buržoazní teorie a metody „Social Planning“. Předností zvoleného přístupu je přesné odlišení poznávací a apologetické stránky západních sociometrických metod, u nichž, podobně jako tomu bylo u taylorismu, lze využít jejich „racionálního jádra“ za předpokladu odvržení jejich kapitalistického způsobu aplikace.

Objektem sociální analýzy v podniku je *pracovní kolektiv*, jehož podstatu autor vykládá na základě bohatých znalostí a odkazů na zahraniční literaturu. Sporné je autorovo rozlišování pojmů „skupina“ a „kolektiv“, převzaté od sovětského sociologa N. S. Mansurova: „... je-li pracovní kolektiv vyšší formou pracovní skupiny, je brigáda socialistické práce vyšší formou pracovního kolektivu...“ (s. 98).¹ Vzniká tu nezodpovězená otázka: „Na jakém stupni svého rozvoje se ‚pracovní skupina‘ stává ‚pracovním kolektivem‘?“ Podobně i různé stupně rozvoje pracovních kolektivů bylo by třeba přesněji vymezit. Autor velmi správně ukazuje na *dynamické vazby kolektiv – osobnost – sociál-*

¹ Problém vymezení pracovního kolektivu a analýza jeho struktury nejsou v literatuře zdaleka vyřešeny a v sovětské i v naší literatuře existuje

ještě řada jiných přístupů, které nejsou v knize uvedeny.